Alguns elements sociolingüístics per a un pla pilot

(mesurant en sociolingüística)

Per Bernat Joan i Marí

El municipi de Sant Josep de sa Talaia constitueix la representació eivissenca dels municipis amb plans pilot de normalització lingüística a les illes Balears i Pitiüses. Aquests plans pilot haurien de servir per analitzar els problemes que poden anar sorgint en el procés de normalització a nivell municipal, per cercar la manera de superar-los. El temps serà el jutge inexorable per determinar l'èxit o el fracàs d'aquesta experiència (no ens entretendrem, doncs, en cap tipus de futurologia).

Hi ha, per tant, un objectiu clar: que l'administració, el món de l'empresa, els mitjans de comunicació, l'ensenyament, el lleure, etc. a Sant Josep funcionin plenament, amb tota normalitat, en llengua catalana.

Aquest objectiu clar constitueix el primer element per aconseguir l'èxit en l'empresa. No és, però, suficient. S'ha de saber de quina realitat partim, en quina situació ens trobam, quins poden ser els esculls previsibles, etc.

Per conèixer aquest entorn social hi ha diversos elements de mesura. Tot seguit en farem cinc cèntims, atenent al que consideram que poden ser els requeriments per dissenyar un pla de normalització canalitzat per una institució oficial.

1. Per què som om som?

Un pla de normalització lingüística es duu endavant quan es considera que existeix una anormalitat. El reconeixement de l'ús lingüístic actual (i de les normes d'ús que el regulen) entre nosaltres com una anormalitat constitueix ja un primer pas per resoldre el problema.

Per explicar-nos d'on sorgeix aquesta anormalitat no ho podem fer de cap altra manera que no sigui recorrent a la història. La memòria històrica constitueix un dels aspectes que sistemàticament perden els pobles subordinats, les cultures colonitzades i oprimides. Recordem, per exemple, que el procés de recuperació de la sobirania nacional, a llocs com ara els països bàltics, es va sostenir sobretot en la recuperació de la memòria històrica.

El català actualment es troba en una situació d'anormalitat arreu dels Països Catalans. Aquesta anormalitat sorgeix d'uns fets històrics perfectament constatables. A la Catalunya del Nord la situació de subordinació de la llengua catalana parteix del Tractat dels Pirineus, amb la incorporació a França (forçosa, naturalment) d'aquelles comarques de la nostra nació.

Al sud de la frontera, el que quedàs de sobirania de la Corona catalano-aragonesa se'n va anar en orris l'any 1714, amb la caiguda de Barcelona davant les tropes de Felip V (el primer Borbó al tron d'Espanya), caiguda que duria inexorablement a la victòria felipista davant Carles d'Àustria. A partir d'aleshores es va iniciar una persecució sistemàtica de la llengua catalana. (En tenim una documentació ben exhaustiva al llibre de Francesc Ferrer i Gironès *La persecució política de la llengua catalana*). Dins aquest context de persecució hem de destacar els quaranta anys de dictadura franquista, especialment durant la primera meitat d'aquest règim.

Les circumstàncies històriques esmentades han donat lloc a la anormalitat existent avui dia. A hores d'ara, el català, reconegut per l'Estatut d'Autonomia com a llengua pròpia i oficial de les Illes Balears, es troba en una situació de subordinació, producte de prop de tres segles de persecució política per part de l'Estat espanyol (a l'Estat francès fa encara una mica més temps que la llengua es troba perseguida).

Un pla pilot ha de procurar que el lleure funcioni en català. (Foto: Vicent Ribas "Trull".)

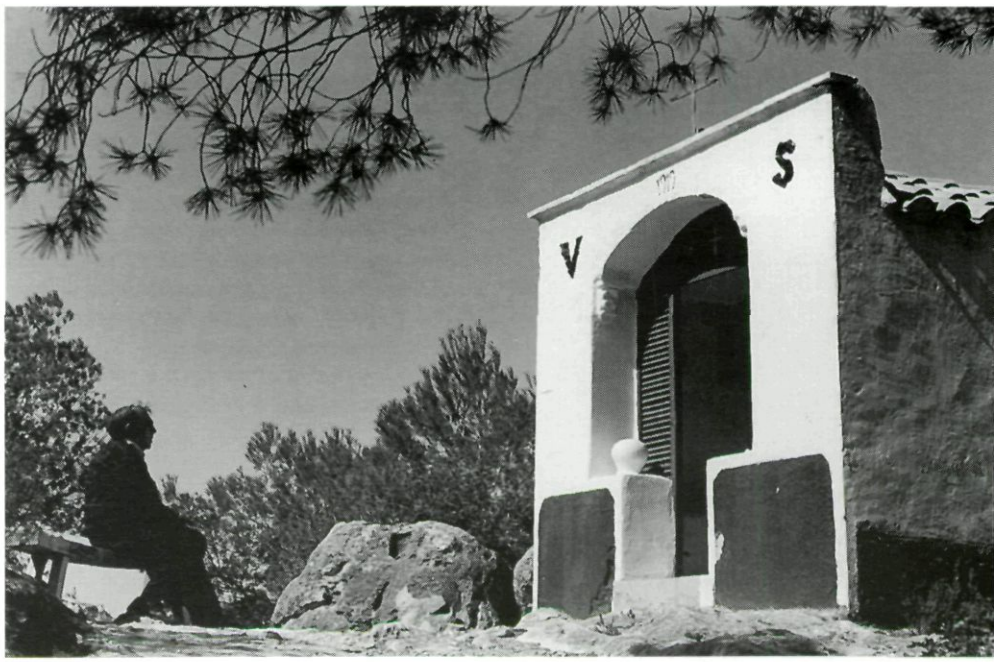
2. El diagnòstic: on som

El pla pilot per a l'Ajuntament de Sant Josep de sa Talaia –suposant que es tracti realment d'un pla de normalització lingüística– presenta algunes irregularitats notables de plantejament general. S'ha parlat d'obres de recuperació del patrimoni històrico-artístic relacionades amb el pla (quan la normalització lingüística es refereix, em sembla entendre, al patrimoni lingüístic, i no a cap altre tipus de patrimoni, per molt respectable que sigui). Així mateix, s'han relacionat amb el pla publicacions referents a arqueologia o a algun fill il·lustre de Sant Josep, com si aquestos aspectes tenguessin res a veure amb la qüestió de la llengua (si no s'hi relaciona pel fet que els textos publicats són escrits en català: només faltaria!). En definitiva, hi ha tendència a mesclar ous amb caragols: és perfectament possible que un poble respecti el patrimoni artístic, arregli totes les teulades de les seues esglésies, restauri retaules, condicioni parets amb segles d'història al damunt i publiqui dotzenes de llibres sobre els seus personatges il·lustres i, en canvi, es trobi en una situació d'absoluta anormalitat lingüística (com també ho seria que els monuments estiguessin per terra, els fills il·lustres romanguessin en un racó, plens de teranyines i la llengua fos usada amb tota normalitat). Dedicar diners del pla de normalització lingüística a l'embelliment del poble o a publicacions arqueològico-apologètiques té el mateix sentit que usar els fons d'una campanya antitabac per fomentar la moda Ad-Lib.

Per incidir en la realitat sociolingüística, en primer lloc s'ha de saber com es configura aquesta realitat social i quines característiques té. Seria lògic, doncs, que la primera passa de l'Ajuntament de Sant Josep en tenir l'honor de constituir un municipi pilot en el pla de normalització impulsat pel govern balear hagués estat la de realitzar un estudi sociolingüístic tan complet com fos possible per determinar on som.

Si no, en què es pensa incidir? I com?

Un pla de normalització lingüística ha d'establir precisament tota una sèrie d'actuacions per normalitzar allò que es troba en una

Abans de res és important conèixer el punt de partida. On som? Cap on volem anar? (Foto: Vicent Ribas "Trull".)

situació d'anormalitat. En aquest sentit, ens podem referir a diferents àmbits:

a) Àmbit institucional.- Haurem de determinar en quina situació es troba la llengua catalana, al municipi en qüestió, dins el marc de l'ús oficial, de l'ús institucional. Què s'hi fa, a l'Ajuntament, en català, i què hi ha que encara no s'hi faci? Quants funcionaris i funcionàries poden escriure correctament en català i atendre-hi el públic oralment i per escrit? Quants necessiten un reciclatge? En quines condicions es pot dur a terme aquest reciclatge? I entre els càrrecs, quin coneixement hi ha de la llengua? Quines mesures es poden articular perquè cada vegada que una autoritat del municipi fa un discurs no se'ns posi a tots la cara vermella de vergonya aliena, per mor del pèssim català que molts d'ells fan servir?

En quina llengua estan els rètols? I els impresos? N'hi ha encara que no estiguin normalitzats en català? Quines són les seccions més descatalanitzades i que, per tant, requereixen una atenció més especial, més urgent?

b) Àmbit de comunicacions.- En aquest àmbit caldrà determinar quins dèficits hi ha quant a comunicació exterior de l'Ajuntament pel que fa a l'ús de la llengua catalana. Hi ha ciutadanes i ciutadans que es trobin fora dels circuits normals de comunicació en català? Quins? On?

Així mateix, el pla pilot hauria d'establir no només l'ús de la llengua catalana per part de l'Ajuntament en la seua comunicació pública exterior –l'ús escrit i l'ús per part dels seus membres en tot tipus d'acte públic–, sinó que també hauria de vetllar perquè els butlletins i altres publicacions que sorgeixen de l'Ajuntament o que en reben alguna subvenció siguin redactats en llengua catalana.

En quina situació es troba tot això? Aquest és un altre dels aspectes que hauria de determinar l'esmentat estudi previ.

c) Àmbit sòcio-econòmic.- L'estudi inicial hauria de definir clarament en quina situació es troba la llengua catalana dins el món sòcio-econòmic. De cara a establir plans reglats per a la catalanització de les empreses que es troben al municipi de Sant Josep de sa Talaia, s'hauria de veure quines es troben més descatalanitzades –tenint en compte també elements com ara el grau d'interacció amb el públic–. Per posar un exemple, tendria més incidència en el procés de normalització lingüística la plena catalanització de les empreses de l'actual batle (i que consti que a mi la casa Opel no m'ha ofert mai una factura ni cap altre tipus de docu-

Per fer efectiu qualsevol procés de normalització lingüística és important recuperar la memòria històrica. (Foto: Vicent Ribas "Trull".)

ment en la llengua pròpia i oficial de les nostres illes) que no que una petita botiga rural tengui o no el rètol en català.

Quantes empreses hi ha que tenguin les factures en català? Quants de restaurants situats en el municipi hi tenen la carta? Quants supermercats hi editen els seus fulls d'ofertes?

Per la seua incidència en el conjunt social, aquest àmbit sòcio-laboral és absolutament prioritari. La catalanització de les empreses –públiques i privades– constitueix una necessitat de primer ordre per al procés de normalització de qualsevol llengua.

Cal establir prioritats, evidentment, però també cal conèixer amb detall la situació. Per començar, per descomptat, qualsevol ajuntament que, d'una manera seriosa, es proposi de normalitzar la llengua, comença per exigir factures i altre tipus de documentació en català a tots els seus propis proveïdors.

d) Àmbit educatiu.- A la nostra part del món, els ajuntaments tenen unes competències relativament reduïdes dins l'àmbit educatiu, però hi ostenten una representativitat altament simbòlica, qualificable sobretot des d'una perspectiva moral. Els ajuntaments que es troben al costat del procés de normalització de la llengua dediquen esforços importants a promoure la normalització de la llengua catalana dins l'àmbit educatiu.

En aquest sentit, un estudi previ hauria de determinar en quina situació es troba la llengua catalana a les diferents escoles del municipi de Sant Josep. Quin percentatge de classes es fan en català al Col·legi Públic Can Guerxo? I al Col·legi Públic Es Vedrà, de Sant Agustí? I al Col·legi Nostra Senyora de les Neus, de Sant Jordi? Els nens i les nenes, surten de l'escola dominant perfectament, oralment i per escrit, la llengua catalana?

No bastaria que els membres de la corporació municipal estiguessin verbalment a favor de la llengua catalana i votassin sempre a favor dels projectes lingüístics de centre catalanitzadors a les escoles, sinó que, des del propi ajuntament, s'haurien de proposar mesures que fessin avançar la implantació de la llengua catalana als centres d'ensenyament, fins a aconseguir que el català sigui tan normal a les classes de l'Urgell o a les classes del Col·legi Públic Sant Jordi com ho pot ser el castellà a qualsevol escola de Talavera de la Reina o el francès en un centre escolar de Dijon.

e) Àmbit cultural.- Les institucions constitueixen elements dinàmics de participació, promoció i ajut a la creació cultural. Moltes iniciatives culturals es mantenen gairebé exclusivament gràcies a les subvencions que surten de diferents institucions (entre elles els ajuntaments).

L'estudi previ del pla pilot de Normalització Lingüística hauria de determinar en quina mesura és present la llengua catalana dins la vida cultural del municipi. Entre les determinacions a prendre per fer avançar el procés de normalització lingüística n'hi ha una que, al nostre entendre, resulta fonamental: exigir que les activitats culturals que han de ser subvencionades per les institucions es facin

íntegrament en llengua catalana (des dels cartells que les anunciaran, els díptics que es repartiran, les comunicacions que es faran als mitjans de comunicació... fins a l'activitat mateixa).

Aquesta exigència per part de l'ajuntament contribuiria, en molts casos, a la catalanització de moltes iniciatives culturals que avui dia es vehiculen exclusivament o bàsicament en espanyol.

Un pla de normalització lingüística no es pot envoltar, a l'hora d'articular-se, d'arqueòlegs, pròcers de la cultura local, arquitectes, artistes romàntics i altres estaments no necessàriament vinculats amb el món de la sociologia i de la llengua, sinó que hauria de comptar amb els tècnics pertinents: sociòlegs, lingüistes, persones que coneguin bé la llengua catalana i la seua problemàtica, justament per dur a terme el tipus d'estudis i de planificacions pertinents per arribar a aconseguir que la llengua catalana s'hi usi amb plena normalitat.

3. Elements per mesurar la situació

El mitjà usat d'una manera més habitual per mesurar la realitat sociolingüística és l'enquesta. A l'hora de realitzar una enquesta, s'ha d'elaborar un qüestionari, que servirà de base per al posterior informe. L'elaboració del qüestionari ens permetrà de perfilar (o ho haurem fet prèviament, segons la metodologia utilitzada) quina és la informació que volem extreure.

El qüestionari té diverses parts. En un qüestionari que serveixi de base a un posterior informe sociolingüístic distingirem les següents parts:

a) Preguntes control.- Són qüestions invariables (en el moment en què són formulades) i objectives, que ens permeten de dividir la societat en homes i dones, en grups d'edat, en grups sociolaborals, en grups segons el grau de formació acadèmica, en grups professionals, en grups segons el lloc de residència, etc.

Les variables que es tendran en compte a l'hora de formular les preguntes-control dependran fonamentalment dels factors que prèviament considerem que poden influir en l'ús lingüístic, o de la informació que vulguem extreure en relació a la segmentació poblacional.

La cultura popular forma part de la configuració d'una societat. Últimament, però, n'han canviat els signes. (Foto: Vicent Ribas "Trull".)

b) Qüestions de competència lingüística.- A partir d'una autoavaluació, es pot demanar a les persones enquestades quin coneixement creuen elles que tenen de la llengua catalana (i, eventualment, d'altres llengües, si en volem tenir alguna informació). Les preguntes referents a la competència lingüística les haurem de dividir en els diversos àmbits que generen aquest concepte global de competència lingüística: comprensió de la llengua, expressió oral de la llengua, comprensió lectora i expressió escrita.

c) Preguntes referides a l'ús lingüístic.- Consistiran també en una autoavaluació dels parlants sobre l'ús que ells mateixos fan de la llengua catalana (i, eventualment, d'altres llengües sobre l'ús de les quals en vulguem tenir algun tipus d'informació). Aquestes qüestions es referiran a la llengua en diversos àmbits: en el context familiar, en el marc sociolaboral, en el cercle d'amistats, en la interacció pel carrer, en l'ús públic i oficial, etc.

Totes aquestes qüestions seran respostes d'una manera subjectiva, però hi ha aspectes referents a l'ús lingüístic que podrem recollir d'una manera objectiva. Es poden establir exactament, per exemple, els percentatges d'ús de la llengua catalana en les comunicacions públiques de l'ajuntament, en els butlletins o altres impresos que editi la corporació municipal, en la retolació d'establiments comercials o en les cartes de restaurants, per posar només uns quants exemples. Hi ha, doncs, una part important de mesuració de l'ús lingüístic que tenim en un àmbit determinat que es pot analitzar partint de dades objectives.

La resta s'haurà de prendre amb la mesura i prudència que requereixen el pas per la subjectivitat de les persones enquestades.

d) Qüestions referides a les actituds lingüístiques.- En aquest grup de qüestions, s'obligarà les persones enquestades a fer valoracions personals sobre la pròpia llengua, sobre el seu ús, i sobre el paper que ha de jugar en el context de la nostra societat. En aquest apartat, hi inclourem preguntes com ara: quina hauria de ser (o quines haurien de ser, si hi pertoca un plural) la llengua d'ús general/la llengua oficial/la llengua de l'ensenyament/la llengua dels mitjans de comunicació, etc. dins el nostre territori lingüístic (o als Països Catalans, o a les illes Balears i Pitiüses, o a Eivissa, o a l'Ajuntament de Sant Josep. La delimitació de l'àmbit va a gust de qui formuli el qüestionari).

És molt important l'anàlisi de les actituds lingüístiques perquè precisament aquesta anàlisi ens donarà informació sobre cap on pot evolucionar la situació actual. Evidentment, si les actituds envers l'ús de la llengua catalana són més

favorables que no l'ús real d'aquesta, podrem deduir que previsiblement s'avançarà en el procés de normalització de la llengua, mentre que si les actituds són més desfavorables, això constituirà un indicador que un pla pilot correcte de Normalització Lingüística ha de posar a l'abast de la societat els mitjans necessaris per corregir-les.

(No entrarem ara en la qüestió de la possible aplicació de mètodes qualitatius o de metodologia mixta perquè ja vàrem analitzar aquest tema en un article publicat en el número 27 de la revista EIVISSA, on analitzàvem elements per caracteritzar la situació sociolingüística a Formentera).

4. El perill de l'emblema

Al meu entendre, un dels perills fonamentals que presenta la posada en marxa d'un pla pilot de normalització lingüística és que tot es quedi en una mera qüestió emblemàtica o propagandística i que la cosa no passi d'aquí. Realment, en aquesta part del món, no s'han fet gaires esforços reals per aconseguir que la llengua catalana sigui usada amb tota normalitat en el si de la nostra societat.

Podria donar-se el cas que, un cop acomplert el temps de duració del pla pilot, l'Ajuntament de Sant Josep de sa Talaia hagués arribat a tenir tota la seua retolació interna en llengua catalana, que hi estiguessin els segells i els emblemes usats per aquest ajuntament i que l'alcalde i els regidors hi fessin tots els discursos protocolaris que fes falta. Fins i tot podria ser que els funcionaris i les funcionàries haguessin après bé la llengua (teòricament) pròpia del municipi. I que les publicacions de l'Ajuntament fossin realment en català.

Però (sempre hi ha un "però"), malgrat tot això, podria ser que realment no s'hagués avançat en el procés de normalització lingüística dins el municipi de Sant Josep. Podria ser que es donassin tots els factors esmentats més amunt, però que en les parelles mixtes continuàs dominant l'ús de l'espanyol, o que la gent fes servir més, a nivell col·loquial, la llengua aliena que no la pròpia, o que l'Ajuntament no tengués en compte la qüestió de la llengua a l'hora de subvencionar activitats culturals, etc. (Fins i tot és possible que, un cop acabat el procés del pla pilot, les empreses de destacats membres de l'Ajuntament segueixin sense normalitzar factures, cartes de restaurant, pamflets de difusió turística, i altra paperassa d'ús habitual entre la població).

En aquest cas, s'hauria produït un avanç de la llengua només a nivell emblemàtic, i, perquè una llengua tengui un estatus de normalitat, ha de ser la llengua emblemàtica (simbòlica) d'una comunitat, però també ha de constituir la llengua d'ús habitual al carrer, la llengua normal en les activitats quotidianes de les persones que viuen en un lloc determinat.

Tant a Eivissa en particular, com a les illes Balears i Pitiüses, com als Països Catalans en general, existeix un perill d'emblematització de la llengua catalana. Potser veient els rètols majoritàriament en català podem arribar a suposar que la llengua ja es troba en una situació de normalitat, però amb la retolació no n'hi ha prou: s'ha d'avançar en el català col·loquial i en l'ús normal i espontani de la llengua. Sense l'avanç en aquests àmbits, la llengua catalana pot esdevenir una llengua residual, per molt que els residus d'ús siguin precisament en els àmbits més cultes i més prestigiosos.

5. Una qüestió de voluntat política

Fer que la normalització d'una llengua avanci, en definitiva, constitueix també –i bàsicament– una qüestió de voluntat política. La normalització lingüística, en aquelles comunitats que ha estat assolida, ha reeixit perquè ha comptat amb el suport de l'acció política, perquè ha comptat amb la tasca planificada, ferma i decidida d'una classe política favorable a la recuperació de la llengua.

Dins el nostre propi país, tenim dos casos contraposats que val la pena d'analitzar, en relació amb el procés de normalització de la llengua catalana: el cas del País Valencià i el del Principat de Catalunya.

Al País Valencià, ja a partir de la primera època de la transició, es va adoptar una política lingüística molt tèbia, de caire bilingüista, tendent a no forçar mai una disminució de l'ús de l'espanyol i un assoliment d'àmbits d'ús nous per al valencià, per a la llengua catalana de València. A l'escola es procurava que es fessin dues línies (de manera que, en el millor dels casos, els pares i mares poguessin escollir línia en català o línia en espanyol, llengües anomenades "valencià" i "castellà" per les autoritats d'aquella part del món). La Televisió Valenciana va néixer com una televisió bilingüe, amb concursos en un català més o menys detestable i films americans doblats a l'espanyol. L'ús institucional va tenir també aquestes mateixes característiques suposadament bilingües, però també amb un domini clar de la llengua oficial de l'Estat, etc.

Aquesta política lingüística, evidentment, duu a un manteniment del procés de substitució de la llengua catalana. Amb les mesures preses, potser s'alenteix una mica el procés, però realment no es canvia el procés de substitució per un procés favorable de normalització.

Al Principat de Catalunya, en canvi, s'ha fet un esforç considerable en alguns camps importants. En destacarem dos: els mitjans de comunicació i l'ensenyament.

Dins l'àmbit dels mitjans de comunicació, s'ha creat una televisió –amb dues cadenes: TV3 i C33– perfectament equiparable a la majoria de televisions europees. La llengua catalana hi és el vehicle habitual i, gràcies a aquest mitjà, avui no ens sona gens rar que Schwarzeneger o Sharon Stone ens parlin en català. Al costat de TVC també hi tenim diverses emissores de ràdio, i una premsa pròpia que comença a tenir una considerable vitalitat.

A les illes Balears i Pitiüses ens hem trobat en una situació bastant indefinida: entre un Cañellas que blavejava i un Soler que s'acostava a la política catalana. Aquesta indefinició continua a hores d'ara (més i més si tenim en compte que una cosa són les proclames emfàtiques i una altra molt diferent les mesures efectives).

L'Ajuntament de Sant Josep, en constituir un municipi integrat en el pla pilot de normalització lingüística, se suposa que ha de mirar els bons exemples. I seguir els mètodes adequats per poder prendre les mesures que permetin que, en el temps necessari per aconseguir-ho, el municipi estigui plenament catalanitzat. I, per tant, pugi constituir un exemple per a la resta de municipis de les illes Pitiüses.

BERNAT JOAN I MARÍ